

4.4.2 Kosinová věta

Předpoklady: 4401

Př. 1: Rozhodni, zda dokážeme spočítat zbývající strany a úhly u všech trojúhelníků zadaných pomocí trojice prvků (délek stran a velikostí úhlů).

V sinové větě vystupují dvě dvojice strana-protější úhel. Jednu z nich musíme znát druhou dopočítáváme. V případě, že známe dva úhly, můžeme dopočítat i třetí do sinové věty. Bez jedné dvojice strana-protější úhel počítat pomocí sinové věty nemůžeme \Rightarrow všechny prvky trojúhelníku zatím nedokážeme dopočítat, když známe:

- všechny tři strany a žádný úhel,
- dvě strany a úhel proti třetí straně.

Pro řešení úloh neřešitelných pomocí sinové věty existuje **věta kosinová**.

Př. 2: Najdi v tabulkách znění kosinové věty a s její pomocí vyřeš následující příklad. V trojúhelníku ABC urči zbývající strany a úhly, je-li dáno: $a = 4,3$; $b = 3,1$; $\gamma = 57^\circ 31'$.

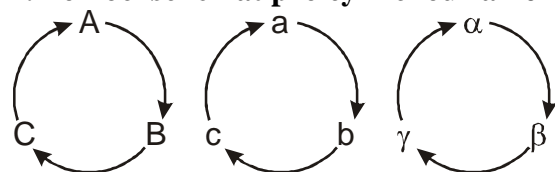
Kosinová věta je uvedena v tabulkách v části se vzorci v kapitole o planimetrii a goniometrii na straně 35 v tomto znění: $a^2 = b^2 + c^2 - 2bc \cos \alpha$.

Ve vzorci z tabulek se vyskytuje úhel α , který neznáme, a určuje se strana a , kterou známe \Rightarrow musíme vzorec přepsat pro naše zadání. Dvě možnosti:

1. Pomocí významu stran a úhlů

$a^2 = b^2 + c^2 - 2bc \cos \alpha$ - stranu a určíme pomocí zbývajících stran a protějšího úhlu (obě zbývající strany můžeme ve vzorci libovolně zaměňovat) \Rightarrow stranu c určíme také pomocí zbývajících stran (a a b) a protějšího úhlu $\gamma \Rightarrow c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos \gamma$ - do tohoto vzorce již můžeme dosadit.

2. Pomocí schémat pro cyklickou záměnu

Od strany a se ke straně c dostaneme dvojitým posunutím ve směru šipek.

Ze vzorce $a^2 = b^2 + c^2 - 2bc \cos \alpha$ získáme $c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos \gamma$.

Určíme stranu c : $c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos \gamma$.

$$c = \sqrt{a^2 + b^2 - 2ab \cos \gamma}$$

$$c = \sqrt{4,3^2 + 3,1^2 - 2 \cdot 4,3 \cdot 3,1 \cos 57^\circ 31'}$$

$$c = 3,71$$

Další úhly bychom mohli určit pomocí kosinové věty, ale jednodušší bude použití věty sinové (snazší dosazení), kterou můžeme použít, protože už známe jednu dvojici strana-protější úhel.

Určíme úhel α :

Určíme úhel β :

$$\frac{a}{\sin \alpha} = \frac{c}{\sin \gamma} \Rightarrow \sin \alpha = \frac{a}{c} \sin \gamma$$

$$\sin \alpha = \frac{4,3}{3,71} \sin 57^\circ 31'$$

$$\alpha = 77^\circ 53'$$

$$\alpha + \beta + \gamma = 180^\circ \Rightarrow \beta = 180^\circ - (\alpha + \gamma)$$

$$\beta = 180^\circ - (77^\circ 53' + 57^\circ 31')$$

$$\beta = 44^\circ 36'$$

V trojúhelníku ABC platí: $a = 4,3$, $b = 3,1$, $c = 3,71$, $\alpha = 77^\circ 53'$, $\beta = 44^\circ 36'$, $\gamma = 57^\circ 31'$.

Př. 3: Zapiš kosinovou větu ve všech třech variantách (pro strany a , b , c).

Kosinová věta umožňuje určit stranu čtverce pomocí zbývajících stran a protějšího úhlu \Rightarrow

- pro stranu a (zbývajících stran b , c , protější úhel α): $a^2 = b^2 + c^2 - 2bc \cos \alpha$,
- pro stranu b (zbývajících stran c , a , protější úhel β): $b^2 = c^2 + a^2 - 2ca \cos \beta$,
- pro stranu c (zbývajících stran a , b , protější úhel γ): $c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos \gamma$.

Poznámka: Stejný výsledek získáme i pomocí schémat pro cyklickou záměnu.

Pro každý trojúhelník ABC platí:

$$a^2 = b^2 + c^2 - 2bc \cos \alpha \quad b^2 = c^2 + a^2 - 2ca \cos \beta \quad c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos \gamma$$

Př. 4: Z vět pro pravoúhlý trojúhelník najdi takovou, která má vztah ke kosinové větě. Urči tento vztah.

Kosinová věta připomíná větu Pythagorovu:

$$c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos \gamma \quad \times \quad c^2 = a^2 + b^2$$

Rozdíl je v posledním členu, který u Pythagorovy věty chybí.

Zjistíme si hodnotu tohoto členu pro pravoúhlý trojúhelník.

$$c^2 = a^2 + b^2 \Rightarrow \text{strana } c \text{ je přepona} \Rightarrow \gamma = 90^\circ.$$

Dosadíme do kosinové věty:

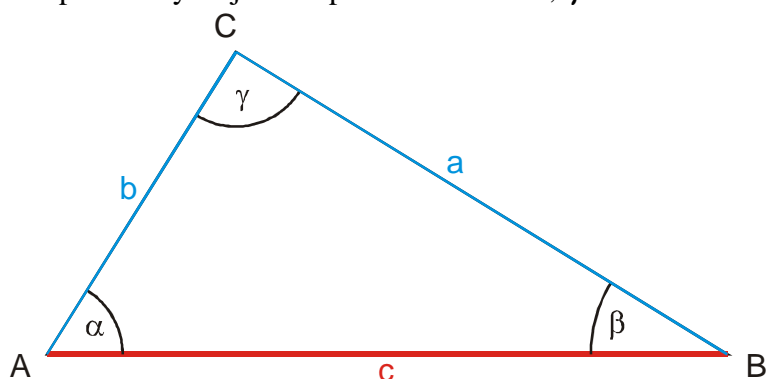
$$c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos \gamma = a^2 + b^2 - 2ab \cos 90^\circ = a^2 + b^2 - 2ab \cdot 0 = a^2 + b^2$$

Kosinová věta přešla do věty Pythagorovy \Rightarrow

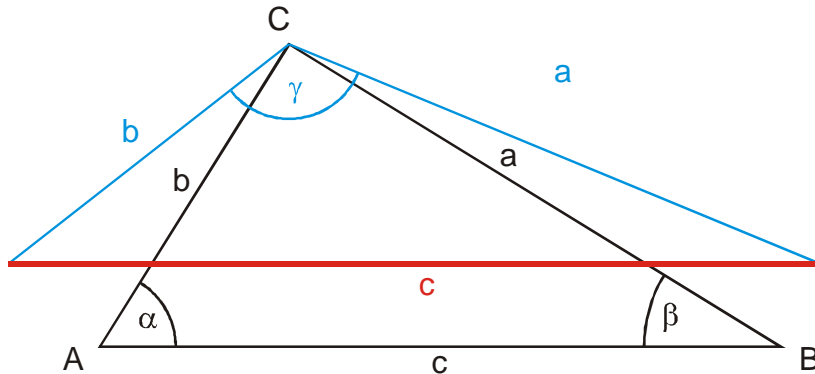
- Pythagorova věta je speciální případ věty kosinové pro pravoúhlý trojúhelník.
- Kosinová věta je zobecněním věty Pythagorovy pro obecný trojúhelník.

Dodatek: Předchozí příklad můžeme ještě rozvinout následující úvahou.

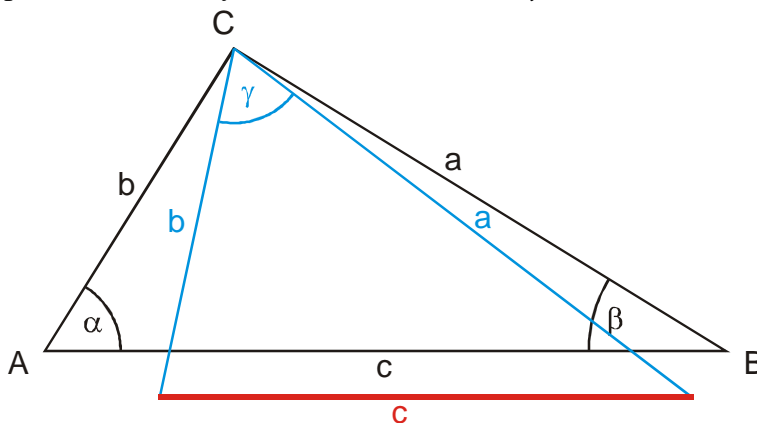
Pro pravoúhlý trojúhelník platí $c^2 = a^2 + b^2$, $\gamma = 90^\circ$.

Zvětšíme úhel γ tak, aby platilo $90^\circ < \gamma < 180^\circ$. Pro výpočet c musíme použít kosinovou větu: $c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos \gamma$. Ve vzorci přibyl výraz $-2ab \cos \gamma$, protože pro $\gamma \in (90^\circ; 180^\circ)$, platí $\cos \gamma < 0 \Rightarrow$ výraz $-2ab \cos \gamma$ je kladný $\Rightarrow c$ vyjde větší než u pravoúhlého trojúhelníku. To samé napoví obrázek, ve kterém ponecháme strany a, b a zvětšíme úhel γ .

Zmenšíme úhel γ tak, aby platilo $0^\circ < \gamma < 90^\circ$. Pro výpočet c musíme použít kosinovou větu: $c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos \gamma$. Ve vzorci přibyl výraz $-2ab \cos \gamma$, protože pro $\gamma \in (0^\circ; 90^\circ)$, platí $\cos \gamma > 0 \Rightarrow$ výraz $-2ab \cos \gamma$ je záporný $\Rightarrow c$ vyjde menší než u pravoúhlého trojúhelníku. To samé napoví obrázek, ve kterém ponecháme strany a, b a zmenšíme úhel γ .

Př. 5: Trojúhelník ABC má délky stran 4, 5, 6. Urči velikosti jeho vnitřních úhlů.

Označíme si strany libovolným způsobem, například $a = 4$, $b = 5$ a $c = 6$.

Pomocí kosinové věty můžeme určit libovolný úhel, například úhel α .

$$a^2 = b^2 + c^2 - 2bc \cos \alpha$$

$$2bc \cos \alpha = b^2 + c^2 - a^2$$

$$\cos \alpha = \frac{b^2 + c^2 - a^2}{2bc} = \frac{5^2 + 6^2 - 4^2}{2 \cdot 5 \cdot 6} = 0,75 \Rightarrow \alpha = 41^\circ 25'$$

Další úhly bychom mohli určit pomocí kosinové věty, ale jednodušší bude použití věty sinové (snazší dosazení), kterou můžeme použít, protože už známe jednu dvojici strana-protější úhel.

Určíme úhel γ :

$$\frac{a}{\sin \alpha} = \frac{c}{\sin \gamma} \Rightarrow \sin \gamma = \frac{c}{a} \sin \alpha = \frac{6}{4} \sin 41^\circ 25' = 0,992$$

$$\gamma_1 = 82^\circ 49'$$

$$\gamma_2 = 180^\circ - \gamma_1 = 180 - 82^\circ 49' = 97^\circ 11'$$

Dopočítáme úhel β_1 :

$$\alpha + \beta + \gamma = 180^\circ \Rightarrow \beta = 180^\circ - (\alpha + \gamma)$$

$$\beta_1 = 180^\circ - (41^\circ 25' + 82^\circ 49') = 55^\circ 46'$$

Dopočítáme úhel β_2 :

$$\alpha + \beta + \gamma = 180^\circ \Rightarrow \beta = 180^\circ - (\alpha + \gamma)$$

$$\beta_2 = 180^\circ - (41^\circ 25' + 97^\circ 11') = 41^\circ 24'$$

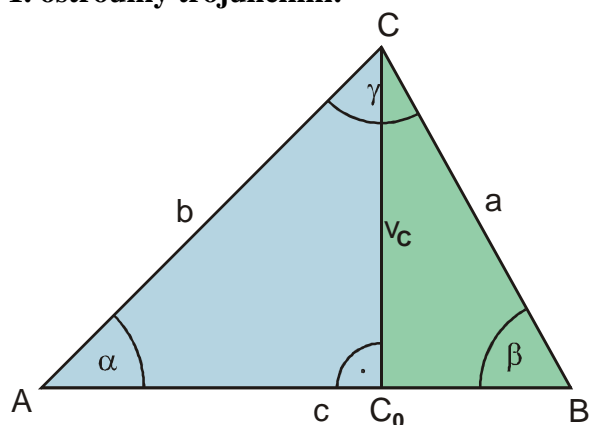
Strana b je větší než strana a proto i úhel β musí být větší než úhel $\alpha \Rightarrow$ toto není řešení zadaného příkladu.

V trojúhelníku ABC platí: $a = 4$, $b = 5$, $c = 6$, $\alpha = 41^\circ 25'$, $\beta = 55^\circ 46'$, $\gamma = 82^\circ 49'$.

Důkaz kosinové věty bude mít opět tři části pro různé druhy trojúhelníků.

Budeme dokazovat tvar $a^2 = b^2 + c^2 - 2bc \cos \alpha$.

1. ostroúhlý trojúhelník:

Z pravoúhlého trojúhelníku BCC_0 víme: $a^2 = |CC_0|^2 + |BC_0|^2$.

Výraz na pravé straně musíme napsat pomocí a , b , c a α .

Určíme $|BC_0|$: platí: $|BC_0| = c - |AC_0|$, z pravoúhlého trojúhelníku ACC_0 :

$$\cos \alpha = \frac{|AC_0|}{b} \Rightarrow |AC_0| = b \cdot \cos \alpha, \text{ tedy } |BC_0| = c - b \cdot \cos \alpha.$$

Určíme $|CC_0|$: z pravoúhlého trojúhelníku ACC_0 : $\sin \alpha = \frac{|CC_0|}{b} \Rightarrow |CC_0| = b \cdot \sin \alpha$,

tedy $|CC_0| = b \cdot \sin \alpha$.

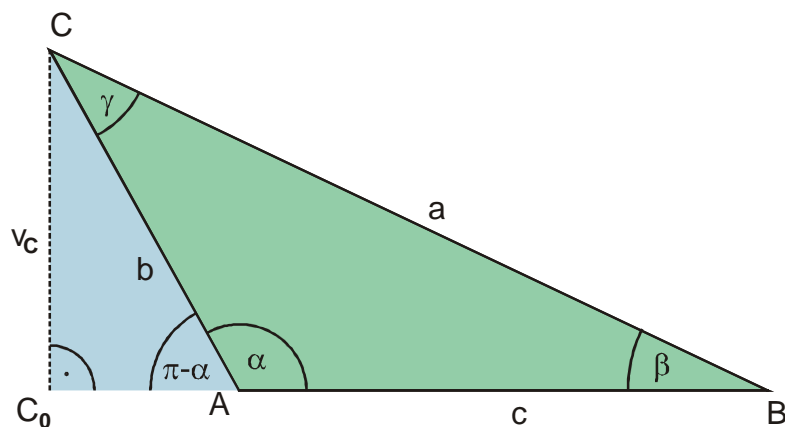
Dosadíme:

$$\begin{aligned} a^2 &= |CC_0|^2 + |BC_0|^2 = (b \cdot \sin \alpha)^2 + (c - b \cdot \cos \alpha)^2 = b^2 \cdot \sin^2 \alpha + c^2 - 2bc \cos \alpha + b^2 \cdot \cos^2 \alpha = \\ &= b^2 \cdot \sin^2 \alpha + b^2 \cdot \cos^2 \alpha + c^2 - 2bc \cos \alpha = b^2 \cdot (\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha) + c^2 - 2bc \cos \alpha \\ &= b^2 \cdot 1 + c^2 - 2bc \cos \alpha = b^2 + c^2 - 2bc \cos \alpha \end{aligned}$$

2. pravoúhlý trojúhelník

Už máme dokázáno v úvaze o porovnání Pythagorovy věty a kosinové věty.

3. tupoúhlý trojúhelník:

Z pravoúhlého trojúhelníku BCC_0 víme: $a^2 = |CC_0|^2 + |BC_0|^2$.

Výraz na pravé straně musíme napsat pomocí a , b , c a α .

Určíme $|BC_0|$: platí: $|BC_0| = c + |AC_0|$, z pravoúhlého trojúhelníku ACC_0 :

$\cos(\pi - \alpha) = \frac{|AC_0|}{b} \Rightarrow |AC_0| = b \cdot \cos(\pi - \alpha)$. Pomocí součtových vzorců:

$$\cos(\pi - \alpha) = \cos \pi \cos \alpha + \sin \pi \sin \alpha = (-1) \cdot \cos \alpha + 0 \cdot \sin \alpha = -\cos \alpha$$

$$|AC_0| = -b \cdot \cos \alpha, \text{ tedy } |BC_0| = c + |AC_0| = c + (-b \cdot \cos \alpha) = c - b \cdot \cos \alpha.$$

Určíme $|CC_0|$: z pravoúhlého trojúhelníku ACC_0 :

$\sin(\pi - \alpha) = \frac{|CC_0|}{b} \Rightarrow |CC_0| = b \cdot \sin(\pi - \alpha)$. Pomocí součtových vzorců:

$$\sin(\pi - \alpha) = \sin \pi \cos \alpha - \cos \pi \sin \alpha = 0 \cdot \cos \alpha - (-1) \cdot \sin \alpha = \sin \alpha,$$

tedy $|CC_0| = b \cdot \sin \alpha$.

Dosadíme:

$$a^2 = |CC_0|^2 + |BC_0|^2 = (b \cdot \sin \alpha)^2 + (c - b \cdot \cos \alpha)^2 = b^2 \cdot \sin^2 \alpha + c^2 - 2bc \cos \alpha + b^2 \cdot \cos^2 \alpha =$$

$$= b^2 \cdot \sin^2 \alpha + b^2 \cdot \cos^2 \alpha + c^2 - 2bc \cos \alpha = b^2 \cdot (\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha) + c^2 - 2bc \cos \alpha$$

$$= b^2 \cdot 1 + c^2 - 2bc \cos \alpha = b^2 + c^2 - 2bc \cos \alpha$$

Př. 6: Petáková:

strana 49/cvičení 76 a) b) c)

strana 49/cvičení 82

strana 49/cvičení 86 a)

Shrnutí: Kosinová věta je zobecněním věty Pythagorovy.